РЕЦЕНЗИЯ

От д-р Елка Петрова Мирчева, професор –Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин”

На материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност

‘професор’

в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

В област на висше образование 2. Хуманитарни науки професионално направление 2.1. Филология Български език (История на българския език)

В конкурса за ‘професор’, обявен в Държавен вестник, бр. 33 от 17.04. 2018 г. и на интернет-страницата на Пловдивския университет "Паисий Хилендарски" за нуждите на Катедрата за общо езикознание и история на българския език към Филологическия факултет, като кандидат участва доц. д.ф.н. Христина Тончева-Тодорова от ПУ „Паисий Хилендарски”.

Със заповед № Р33-2667 от 15.06. 2018 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" (ПУ) съм определена за член на научното жури на конкурс за заемане на академичната длъжност **‘професор’ в ПУ** по област на висше образование 2. Хуманитарни науки. 2.1. Филология (Български език – История на българския език, обявен за нуждите на Катедрата за общо езикознание и история на българския език към Филологическия факултет на ПУ.

Единствен кандидат в обявения конкурс е д.ф.н. Христина Тончева-Тодорова, доцент в Катедрата за общо езикознание и история на българския език към ПУ „Паисий Хилендарски”.

Представеният от доц. д.ф.н. Христина Тончева-Тодорова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, и включва следните документи:

- Молба до Ректора на ПУ.
- Автобиография.
- Списък публикации за конкурса.
- Списък на използвани в предишни процедури публикации, които не участват в конкурса.
- Декларация за оригиналност.
- Справка за изпълнение на специфичните изисквания на ПУ.

- Справка за трудов стаж.
- Справка за учебната дейност.
- Анотации на представените в конкурса публикации.
- Сканирани копия на участващите в конкурса публикации.

Кандидатът доц. д.ф.н. Христина Тончева-Тодорова е приложила справка за 104 научни труда – 91 студии и статии, 6 монографии, 1 учебно пособие. На рецензиране подлежат 44 научни труда, които са извън предходни процедури за придобиване на научна степен или заемане на академична длъжност, както и 1 учебно помагало и 8 научноизследователски проекта

2. Кратки биографични данни

Доц. д.ф.н. Христина Тончева е възпитаник на ПУ „Паисий Хилендарски", където през 1991 г. завършва специалността *Българска филология*. Професионалното ѝ развитие е тясно свързано с ПУ, където постъпва на работа през 1994 г. и последователно преминава през длъжностите *хоноруван асистент, асистент, старши асистент, главен асистент*. През 1999 г. защитава дисертационен труд, с което придобива научната степен *доктор по филология*. През 2005 г. печели конкурс за академичната длъжност *доцент*. От 2015 г. завежда Катедрата за общо езикознание и история на българския език. През 2017 г. успешно защитава докторат и с труда „Старобългарският Чин на Свето Богоявление (текстология и редакции)" придобива научната степен *доктор на филологическите науки*.

3. Обща характеристика на дейността на кандидата

Доц. Тончева има 26 г. преподавателски стаж. През тези години тя е разработва 7 лекционни курса по *историческа граматика на българския език* и *диалектология* в ПУ «Паисий Хилендарски», както и във филиалите на университета в Смолян «Дичо Петров» и в Кърджали «Любен Каравелов». За нуждите на учебните програми в Бургаския университет «Проф. Асен Златаров» създава курсове по *история на сърбо-хърватския език* и по *история на новобългарския книжовен език*. През 2011 г. е била лектор в Масариковия университет, Бърно, Чехия, през 2014 г. в Университета „Лоранд Йотвьош", Будапеща, Унгария, а през 2018 г. в Университета в Загреб, Хърватска. Според представената справка за учебната дейност доц. Тончева е натоварена с пълен норматив учебни часове. Интерес за мен представлява включването на кандидатката в проекта на ПУ за създаването на Електронен университет и разработения от нея курс, наречен «История на българския език», който обединява в едно тясно свързаните помежду си курсове по *старобългарски език, историческа грамматика на българския език, българска диалектология, църковнославянски език, българска средновековна епиграфика*. Останах с впечатление, че работата по

изграждането на MOODLE, още е в процес на тестване. Въпреки непълната представа, която имам, оценявам високо иновативния подход на Хр. Тончева, както и умението за използване на новите технологии. Особено голямо впечатление прави курсът по епиграфика, която като самостоятелна дисциплина се изучава единствено в специалност *археология*, въпреки че надписите отдавна представляват интерес за лингвистите, които са им посветили значителен брой научни трудове.

Във връзка с преподавателската ѝ работа ще отбележа едно, изпълнено в парадигмата на традицията, учебно помагало – „Христоматия по историческа лингвистика. Текстове, статии, задачи" (допълнено издание). Много са достойнствата на този труд на Тончева, който далеч не е само христоматия. Съчетаването на значителния, при това извънредно разнообразен и премислено подбран текстов масив, с ключови за медиевистиката научни текстове, с пояснения, въпроси и задачи, с факсимилни снимки, които представят обилен нагледен материал как изглеждат българските средновековни ръкописи, приписки и надписи, е извършено с познаване на българското писмено наследство. Христоматията на Тончева показва научна ерудиция и голям преподавателски опит.

Доц. Хр. Тончева е подготвила и довела до защита 8 дипломанта. Нейният докторант Петър Кривчев защити успешно дисертационния си труд през 2015 г.

Висока оценка заслужава провеждането на теренни научни експедиции, които доц. Тончева ръководи вече 11 години. В тях студентите са увлечени от своя преподавател в изследователската работа на откриватели на епиграфски паметници.

По достойнство заслужава да се оцени, че доц. Тончева е инициатор и създател на магистърската програма „Медиевистика и културна история".

Многобройни са участията ѝ в научни форуми у нас и в чужбина.

Хр. Тончева е ръководител и участник в 8 проекта, голямата част от които са финансирани от Фонд „Научни изследвания" на ПУ.

Приноси (научни, научно-приложни, приложни) и цитирания

В конкурса за академичната длъжност *професор* Хр. Тончева се представя с три книги, две от които са разработени в съавторство, както и значителен брой статии (част от тях отново в съавторство).

Доц. Хр. Тончева е сред най-видните познавачи на Евхология. Многобройни са нейните приносни изследвания в тази област, чиито върхове безспорно са двата дисертационни труда, публикувани като самостоятелни издания. Сред материалите, предложени за рецензиране, е поредна монография, свързана с тази тематика. Този път вниманието ѝ е привлечено от

ръкопис, който е един требник, притежание на ПНБ „Иван Вазов”, чиято ръкописна сбирка Тончева активно популяризира. Благодарение на книгата „Требникът на Вениамин Хилендарец от 1838-1839 г.” науката вече има издание на требен състав, следващ късна атонска литургическа практика, различна от известната атонска редакция на евхологичните книги. Особен акцент в проучването са 14 молитви и последования, които възхождат към Синайския евхологиум. Съчетаването им с наследените от по-късната традиция, както и с новопреведени текстове, оформя пъстрата мозайка на светогорската богослужебна практика от XIX в. Особено голям интерес за мен представлява изследването на лексикалносемантичните особености на общите между Синайския евхологиум и Вениаминовия требник части. Изданието включва наборен текст, лексикален индекс и фотокопия. Свързани с тематиката са три от представените статии (III. 2, III. 6, IV. 25).

Останалите два монографични труда са разработени в съавторство.

„Пространно житие на свети Климент Охридски. Пловдивски препис от 1875 г.” е в съавторство с проф. Пеньо Пенев. Авторите се насочват към един малко известен и напълно непроучен късен ръкописен чети-миней от 1875 г., писан от хаджи Василий Тотев и съдържащия се в него препис на български превод на Теофилактовото житие на св. Климент. Поставената задача е изследване и издание на този текст. Напълно правилно в началото на труда е поставен въпросът дали хаджи Василий е използвал вече преведен текст или е осъществил превода сам. Изследването привежда убедителни доказателства в подкрепа на тезата, изказана още от Б. Цонев, че пловдивският препис възхожда към добре известния превод на Партений Дебърски. Цялото по-нататъшно изложение е изградено върху съпоставка с публикувания от Партений житиен текст и направените от Василий промени на различни езикови равнища, които равнища са разгледани в самостоятелно обособени глави (Правописно-фонетични особености, Морфологични особености, Синтактични особености, Лексикални особености). Съществен дял от книгата заема Индексът на лексикалните варианти от Пловдивския препис в съпоставка с Партениевия превод. За пълнотата на изданието и изследването допринасят фотокопията от ръкопис ПНБ 112 и факсимилно възпроизведения гръцки текст на Теофилакт. Свързани с тази тематика са три от представените статии (IV. 2, IV. 3, IV. 5). Всички те са самостоятелни публикации на Тончева и предхождат съвместното издание.

Вторият монографичен труд на Хр. Тончева в съавторство е осъществен съвместно с доц. Иван Илиев и е посветен на „Говора на село Припек, Джебелско”. Проучването включва сведения за населеното място, преглед на предходни изследвания, фонетичните, акцентните и

морфологичните особености на говора. Приложен е кратък речник, който представя характерна лексика. Заслужава да се отбележи публикуването на диалектни текстове, както и аудиоприложението към книгата в youtube. Тончева и нейният съавтор коригират досегашните твърдения, че говорът по тип е златоградски и заключават, че той заема междинно място между родопските и източноруските говори. Монографичното описание е предхождано от множество по-малки публикации, изпълнени в съавторство (отново основно с Иван Илиев, както и със Св. Бонев). С тези статии изследователите заявяват интереса си към проблематиката, както и отношението си към предходни научни и научнопопулярни публикации, посветени на с. Припек – II. 2, III. 1, III.4, III. 5, IV. 12, IV. 14, IV.15, IV 16.

Представените за рецензиране статии маркират няколко основни направления в научните интереси на доц. Хр. Тончева.

Молитви и чинопоследования

Сложната история на славянския превод и неговите редакции неизменно е в центъра на научноизследователския интерес на кандидатката. Сериозно място тук заема все още в голяма степен непроученото богатство на Зографската сбирка, в която се намират требници с неизвестно съдържание (III.7). Ключов проучванията на авторката се оказва един извънредно ценен требник от XIII в. (З-50), чийто състав убедително свидетелства, че редакторската дейност на Атон, традиционно отнасяна към XIV в., е започнала век по-рано. С това Тончева се нарежда сред увеличаващия се брой изследователи, които изтеглят промените във връзка с въвеждането на новия Йерусалимски типик в XIII в. (II. 3, III. 8). Непрестанно увеличаващите се дигитализирани славянски ръкописни улесниха достъпа на учените до изворовия материал, в който опитният изследовател може да открие неизвестни за науката преписи. Именно те са в състояние постепенно да изяснят връзките между най-древния глаголически състав на Евхология и значително по-късни ръкописи. На рецепцията на глаголически молитвени текстове в новооткрити от авторката преписи са посветени IV. 9 и IV .18.

Към тази проблематика се отнася и разработката, посветена на славянските преписи на Параклис на Богородица (IV. 6).

Неиздавани и неизследвани ръкописи

В центъра на няколко от трудовете, с които се представя в конкурса Хр. Тончева, стои един отличаващ се с оформлението и със състава си ръкопис от 1674 г, писан от Аврам йерей Димитриевич (IV. 8, II. 1, IV. 21) и обръща внимание на различни страни на съдържанието му и на текстови особености на отделни статии. Тук искам да откроя публикацията „Календарът

на Аврамовия сборник", която предлага анализ на необикновено интересните календарни таблици от кодекса и на неоценимите по стойността си сведения за поверия, гадания, бележки за здравето на човека, за неговото поведение, полезните растения, храни, подходящи за всеки месец. Една от посочените статии е посветена на Житието на Алекси човек Божи в Аврамовия сборник. Хр. Тончева разглежда агиографския текст и в широкия контекст на присъствието му в славянската книжнина (IV.21). Във връзка с разработките върху Житието на Алекси човек Божи искам да обърна внимание, че най-старият превод, към който възхожда разглеждания от авторката препис, се намира не в Златоструй, а в частта Тържественик на ръкопис F.п.I46 от XII в. Дамаскинската новобългарска преработка не е правомерно да се нарича *редакция, съобразена с особеностите на говоримия език*. Утвърдени в науката са термините „книжовен език на народна основа" и „новобългарска преработка". Ясно е прокарана разликата и между архаичните и новобългарските дамаскини, които не следва да се поставят в една група – в тях е използван различен тип книжовен език.

В обсега на научния интерес на кандидатката е и началото на Българското възраждане. Подготовката ѝ на диалектолог и дават възможност да предложи свой прочит на Омировия въпрос в българската историография – откъде е родом Паисий Хилендарски. Съпоставката на Зографската чернова с ранните преписи на Паисиевата история и търсенето в тях на диалектната им основа я насочват към заключение, че вероятното родно място на Паисий е не Банско, а районът на Самоков (IV. 20). Интересът към възрожденската книжнина се допълва от съвместната разработка на авторката с Пеньо Пенев върху гръцките заемки в езика на Софроний Врачански (IV.11).

Непознат за мен акцент в научните търсения на доц. Хр. Тончева представлява епиграфиката. В представените за рецензиране материали това е една публикация, посветена на манастира „Св. Йоан Предтеча" от X-XI в. и открития в него Добромиров надпис, датиращ

според авторката от XIII в. (IV. 10), както и обнародването на интересен антропонимен материал от надписите в Добърската църква (II. 5).

Интересът на кандидатката към българските диалекти не се изчерпва със споменатата колективна монография за с. Припек, Джебелско. Тончева е привлечена особено много от словното богатство на родопските говори и публикува неописван досега лексикален материал, събиран от нея на терен, който тя не само представя, но търси паралели със сродни думи и предлага етимологичен анализ (IV. 1, IV. 17).

4. Оценка на личния принос на кандидата

Приносите на доц. Хр. Тончева, въз основа на представените във връзка с обявения конкурс, могат да се обобщят със следните акценти:

- въвеждането в научно обращение и изследването на Вениаминовия требник от XVII в., с което науката разполага с издание на типичен за периода късен требен състав, съчетаващ в едно старото и новото в развитието на Славянския евхологий.

- неотклонно следвания стремеж за цялостно изучаване на ръкописната колекцията на ПНБ „Иван Вазов". Тук трябва да се споменат резултатите от проектите (монографии, статии), в които доц. Тончева взема участие: „Езикът на един възрожденски препис на Климентовото пространно житие в ръкопис от Пловдивската народна библиотека"; "Аврамов сборник – важен новобългарски писмен паметник от XVII век"; Славянски ръкописи от Пловдивската народна библиотека – лексикални извори за българската езикова история и не на последно място международният европейски проект EMBARK (Enhance Manuscriptorium through Balkan Recovered Knowledge), 2010—2012 г., в рамките на който е разработена темата „Чин на Свето Богоявление. Требник № 87 (50) от НБИВ – Пловдив".

- изследването на неизвестни в науката писмени паметници.

- проучванията в областта на диалектологията, и по-специално на родопските говори.

- изследванията на книжнината от началото на новобългарския книжовен език и на диалектната основа на езика на първите ни възрожденци.

В приложената от кандидатката справка са дадени данни за 37 забелязани цитирания на публикации на доц. Хр. Тончева.

6. Лични впечатления

Познавам доц. Христина Тончева от годините, в които тя беше докторант на доц. Васил Василев. Години по-късно я опознах като все по-утвърждаващ се изследовател, като отдаден на работата си преподавател в ПУ. Със завидна устременост и последователност тя се изгради като един от най-големите познавачи на Славянския евхологий. Монографичните ѝ трудове в тази област заслужават високо признание.

Доц. д.ф.н. Христина Тончева се занимава с преподавателска работа повече от 25 г. За този период разработва лекционни курсове по *историческа граматика на българския език, диалектология, история на сърбо-хърватския език* и *история на новобългарския книжовен език* в ПУ «Паисий Хилендарски» и филиалите на университета в Смолян и в Кърджали, както и в Бургаския университет «Проф. Асен Златаров. Тончева е желан лектор в чуждестранни университети. През 2011 г. е била лектор в Масариковия университет, Бърно, Чехия, през 2014 г. в Университета „Лоранд Йотвьош“, Будапеща, Унгария, а през 2018 г. в Университета в Загреб, Хърватска. Довела е до успешна защита 8 дипломанти. Специално искам да отбележа практиките със студенти, които се провеждат вече 11 г. и в които кандидатката успява да въвлече все повече студенти. Непременно държа да подчертая и успешната защита на подготвения от нея докторант Петър Кривчев, който пое своя път в науката под нейно ръководство.

Доц. Тончева е утвърден учен медиевист с подчертан интерес към Славянския евхологий. След двата успешни доктората в конкурса за академичната длъжност *професор* тя се представя с още един монографичен труд „Требникът на Вениамин Хилендарец от 1838-1839 г.”, с участието си в два твърде различни от евхологичната тематика колективни труда (единият ориентиран към началото на развитието на новобългарския книжовен език, а другият – към диалектологията, както и с приносни статии в издирването и изследването на нови преписи и непознати текстови редакции. Научните интереси на кандидатката включват още и агиографски произведения, възхождащи в превода си към началото на старобългарската книжнина, късни ръкописи, предхождащи периода на Възраждането, творчеството на първите ни възрожденци и епиграфски паметници. Това определя кандидатката като учен с разностранни интереси, използващ различни изследователски подходи.

Като имам предвид всичко казано дотук с пълна убеденост предлагам на уважаемите членове на НЖ да присъдят на доц. д.ф.н. Христина Милева Тончева-Тодорова академичната длъжност *професор.*

20.07. 2018 г. Рецензент: проф. д-р Елка Мирчева

(ак. дл. н. ст. име фамилия)